

Pyramider av rymd och ljus

Konsten har kommit hem till Skeppsholmen

Sedan byggstarten i augusti 1994 har den nya byggnaden för Moderna museet och Arkitekturmuseet diskret tagit form på Skeppsholmens norra sluttning. När den invigs i februari 1998 är 1900-talets största svenska museiprojekt i hamn.

Förväntningarna har varit stora och kraven högt ställda på den nya byggnaden, och ingen torde bli besviken. Redan valet av arkitekt borgade för att det slutliga resultatet skulle bli den stora internationella arkitekturhändelse som så många hoppats på.

Med stor respekt för platsens geografi och Skeppsholmens traditionella arkitektur har den spanske arkitekten Rafael Moneo skapat en museibygnad som elegant infogar sig i den känsliga miljön. De terrakottafärgade byggnadskropparna med sina nitton lanterninkrönta takpyramider ansluter i både skala och formspråk till den enkla klassicistiska arkitekturen i Tyghuset (nuvarande Östasiatiska museet) och

flottans magasinbyggnader. De karakteristiska taklanternerna, som släpper ned ljus till utställningssalarna, bidrar i hög grad till att hävda byggnadens

egenart samtidigt som de ingår i en dynamisk dialog med Skeppsholmskyrkans lanterninkrönta kupol. Ett uttryck för Moneos ödmjuka förhållningssätt var även valet att följsamt integrera det gamla exercishuset, som var hem för Moderna museet mellan 1958 och 1994, i den nya museibygnaden. Där kommer nu lokaler för Arkitekturmuseet att inrymmas.

Enkla grundformer

Den oro som trots allt har funnits över att de stora byggnadsvolymer, totalt

24 000 kvadratmeter, skulle slå sönder den omgivande miljön visade sig vara obefogad. Genom att bryta upp den stora byggnadskroppen i mindre volymer och införa ett system av kubiska paviljonger som nära följer terrängen, har Moneo skapat en på en gång intim och monumental arkitektur baserad på enkla grundformer och tydliga rums-samband. Genom att spränga sig ned i berget och förlägga delar av byggnaden under jord var det möjligt att tillgodose de omfattande programkraven, vilket gör att bara delar av den väldiga byggnaden är synlig. I det inre överraskas besökaren därför av interiörernas rymd och de generösa utställningssalarna, som alla har kvadratisk eller rektangulär grundform av varierande dimensioner – rum som inte tar uppmärksamheten från konsten utan istället erbjuder museibesökaren möjligheter till en lugn vandring genom byggnaden.

‘Platsens sorl’

I jämförelse med många stora museiprojekt i Europa under de senaste åren framstår det nya Moderna museet som sparsmakat lågmält och föga spektakulärt. I det nya Guggenheim Museum i Bilbao, ritat av den amerikanske arkitekten Frank O. Gehry, eller i Steven Holls nya konstmuseum i Helsingfors, framträder byggnaderna likt rymskepp som främmande objekt i den omgivande stadsmiljön. I Stockholm är samspelet mer raffinerat; här bygger effekten istället på det spänningsfyllda infogandet av de nya byggnadsvolymer i den befintliga miljön och på den nya arkitekturens förhållande till de äldre byggnaderna på platsen – det Rafael Moneo poetiskt kallat ‘platsens sorl’.

Varaktiga kvaliteter

Tillkomstprocessen har varit lång och komplicerad – som alltid då det gäller projekt av den här storleken och digniteten. Nybyggnaden för de två museerna är det största projekt som Statens fastighetsverk haft ansvaret för under senare år, och det är Fastighetsverkets byggprojektgrupp under ledning av Peter Ohrstedt som har fungerat som beställare och lotsat museiprojektet förbi alla grynnor och skär på vägen från idé till färdig byggnad.

Den nya museibyggnaden ansluter i både skala och formspråk till den befintliga arkitekturen och Skeppsholmens klassicistiska arv.

Statens fastighetsverk är även den myndighet som skall förvalta den nya museibyggnaden, och ambitionen var att åstadkomma ett byggnadsverk som hade samma varaktiga kvaliteter och bestående arkitektoniska värden som de månghundraåriga byggnader som Fastighetsverket i övrigt har till uppgift att vårda. Att främja den moderna byggnadskonsten och lämna nya bidrag till det nationella kulturarvet är något som Statens fastighetsverk ser som ett av sina viktiga uppdrag.

Att åstadkomma en väl fungerande och vacker museibyggnad för museets stora permanenta samlingar och för samtidskonsten är en krävande och

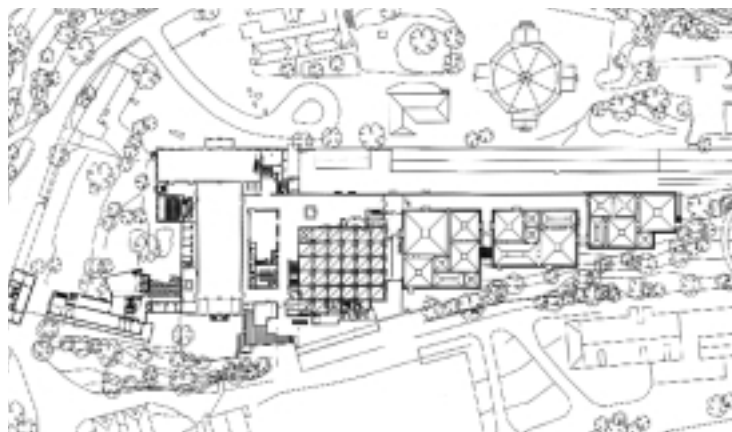
grannlaga uppgift, bland annat därför att den moderna konsten är ständigt föränderlig och hela tiden ställer nya krav på de rum där den ställs ut. Avsikten är också att det nya Moderna museet skall åldras värdigt och i samförstånd med den moderna konsten – även så som den ter sig om femtio år och långt in i nästa årtusende. Lokalplaneringen för det nya museet ställde därför höga krav på framsynthet och museitekniska kunskaper, liksom det naturligtvis gällde att nå fram till en tillfredsställande lösning av inomhusklimatet i byggnaden och tillgodose de omfattande säkerhetstekniska aspekterna.

Det var framförallt de rigorösa säkerhetskraven och det dåliga inomhusklimatet som bidrog till att lokalerna i det gamla exercishuset – ett provisorium som troget tjänat Moderna museet i över tjugofem år – underkändes av museiledningen i mitten av 1980-talet.

Frågan om en nybyggnad aktualiserades även i samband med de stora utställningarna av Chagall, Matisse och Picasso som drog stora folkskaror till museet och tydliggjorde hur illa rustad byggnaden var att möta den stora publikanstormningen och de föreskrivna kraven på säkerhet och skonsamma klimatförhållanden för konsten. Farhågorna var även stora vad gällde vården av den egna samlingen av svensk och internationell konst, som förde en delvis tynande tillvaro i undermåliga lagerutrymmen. De begränsade lokalerna gjorde det omöjligt att exponera samlingen på ett tillfredsställande sätt och den stora konstskatt som museet hade i sin ägo låg till stora delar nedpackad.

Två museer

År 1990 fattades så ett första avgörande riksdagsbeslut om uppförandet av det nya museet på Skeppsholmen och samma år utlystes en öppen arkitekt-tävlan om den nya museibygnaden,

Plan över det nya Moderna museet och Arkitekturmuseet. Till vänster syns det T-formade exercishuset och den nya flygeln för Arkitekturmuseet. Till höger Rafael Moneos långsträckt byggnad för Moderna museet.

som nu också skulle inrymma Arkitekturmuseet.

Inför den stora tävlingen utarbetades handlingar med detaljerade bestämmelser och omfattande programkrav för den nya byggnaden. Till de givna förutsättningarna hörde bland annat bevarandet av exercishuset, den befintliga topografin och de intilliggande magasinsbyggnaderna. Tävlingsen stod öppen för alla, men genom ett bidrag från Eddie Figges stiftelse möjliggjordes en särskild inbjudan av fem internationellt framstående arkitekter: Tadao Ando, Japan, Frank O. Gehry,

USA, Kristian Gullichsen, Finland, Rafael Moneo, Spanien och Jørn Utzon, Danmark. I december 1990 hade 211 förslag till ny museibygnad inkommit och dessa ställdes också ut på Moderna museet, dit tusentals stockholmare begav sig för att bland de många förslagen kora 'sin' vinnare.

'Telemachos'

För tävlingsjuryn vidtog nu ett krävande och tidsödande arbete att granska de olika tävlingsförslagen och när det till slut bara återstod ett – det vinnande 'Telemachos' – var gissningarna

En sofistikerad enkelhet. En vacker kalkstens-trappa förbinder Moderna museets huvudvåning med de undre våningsplanen.

De rymliga utställningssalarna för den permanenta samlingen har alla kvadratisk planform och får sitt överljus från takets lanterniner. Ett elektroniskt reglerat ljusinsläpp bidrar till en jämn belysning året om.

Raffinerade passager från rum till rum. Omsorgsfullt utformade detaljer, som utställningssalarnas 'veckade' björkpanel, bidrar på ett effektfullt sätt till att bryta interiörernas strama geometri.

Ett långt glasat galleri förbinder Moderna museet med Arkitekturmuseet i det gamla exercishuset. Nordiskt 'blonda' material som ek, björk och gotländsk kalksten sätter sin prägel på interiörerna.

många och vilda. Det sparsmakade förslaget med sina pyramidformade tak och monumental rumsbildningar tycktes förena den klassiska arkitekturens enkelhet med modernismens abstrakta formprinciper, men gav inga omedelbara signaler om vem upphovsmannen var. När namnsedeln bröts och där stod att läsa 'Rafael Moneo', var det många som tvingades erkänna att de inte omedelbart hade kunnat knyta den spanske arkitekten till förslaget, som onekligen hade ett skandinaviskt anslag i den känsliga hanteringen av ljusföring och material.

Skandinaviskt och spanskt

Rafael Moneo (född 1937) var vid tiden för tävlingen relativt okänd i Sverige – även för en stor del av arkitektkåren. Denne mångsidige och internationellt namnkunnige arkitekt tog sin arkitektexamen i Madrid 1961 och gjorde sin praktik hos den danske arkitekten Jørn Utzon, upphovsman till bland annat operahuset i Sydney. Intresset för den skandinaviska 1900-talsarkitekturen, med namn som Asplund, Aalto och Jacobsen, och tiden hos Utzon, har satt sin prägel på Moneos produktion, som

omfattar en stor mängd offentliga byggnader i och utanför Spanien.

Närheten till medelhavstraditionen och studier av den antika romerska byggnadskulturen har även format Moneos arkitektur, som utmärks av en slagkraftig enkelhet, monumentalitet och stor materialmedvetenhet. Det stora internationella genombrottet kom med Nationalmuseet för romersk konst i Mérida (1980–86), i vilket Moneo anslöt till den romerska arkitekturens skala och murbehandling i en storslaget gestaltad interiör. Till hans bäst kända arbeten hör bland andra stationsanläggningen Atocha i Madrid (1984–92) och flygplatsen San Pablo i Sevilla (1987–92) samt på senare år ett antal museibygnader, Miróstiftelsen i Palma de Mallorca (1987–92), Museum Thyssen-Bornemisza i Madrid (1989–92) och Davis Art Museum vid Wellesley College, Massachusetts, USA (1991–93). Liksom Moderna museet på Skeppsholmen utmärks dessa museibygnader av ett nära samspel med den befintliga arkitekturen på platsen och en medveten behandling av ljuset i utställningssalar och gallerier.

Rafael Moneos förmåga att skickligt balansera mellan den klassiska formtraditionen och en modern, samtida arkitektur bidrog än mer till att öka tilltron till det vinnande förslaget. Med stort engagemang och intresse har Moneo också lyssnat på brukarnas synpunkter för att tillgodose alla de speciella och detaljerade programkrav som museernas verksamhet kräver.

Byggprocessen

I november 1992 togs så det avgörande beslutet och regeringen gav klartecken till projekteringen av det nya Moderna museet och Arkitekturmuseet. Totalkostnaden för hela projektet beräknades till 350 miljoner kronor i 1992 års prisnivå.

Nu påbörjades det omfattande arbetet att översätta ritningarna från Moneos arkitektkontor i Madrid till svenska förhållanden med nybyggnadsbestämmelser och regelverk som skiljer sig från de spanska och med övriga hänsyn till den svenska byggprocessen. Här kom White arkitektkontor att fungera som den förmedlande länken med uppgift att se till att ingenting gick fel i överföringen av ritningarna

till CAD-system och vid upprättandet av bygghandlingar. Rafael Moneo tog också aktiv del i bearbetningen av projektet och lyssnade tålmodigt på synpunkter från vitt skilda håll rörande materialval, museibygnadens fasadfärg och fönstersättning.

Omedelbart efter byggstarten i augusti 1994, som högtidliggjordes genom en 'första spadtaget' ceremoni, påbörjades sprängningarna för att göra plats för den nya byggnaden. Cirka 50 000 kubikmeter granit sprängdes ur berget och schaktades bort, en operation som krävde stor försiktighet och noggrann planering för att inte skada de omgivande byggnaderna.

Med Siab som generalentreprenör påbörjades byggnadsarbetena våren 1995 med gjutning av betonggrunden och byggnadens stomme. Alla bjälklag och väggar är gjutna på plats, liksom de väldiga taklanterninerna vars konstruktion blev en svår nöt att knäcka. Vid gjutningen av den största lanterninen, som väger 200 ton, fanns risken att belastningen skulle trycka ut ytterväggarna, något som förhindrades genom en specialutformad lösning direkt på plats.

Den 100 kvadratmeter stora hallen för tillfälliga utställningar krävde en alldeles speciell takkonstruktion, eftersom bärande väggar eller murpelare saknas helt och hallen endast avdelas av ett löst skärmsystem. Det väldiga 'kassetterade' taket med sina lanterniner hålls uppe av fem 36 meter långa takbalkar av stål i en specialkonstruerad fackverkskonstruktion.

Höga krav har ställts på det nya museets belysningsförhållanden och inomhusklimat – inte minst från konservatorerna som direkt ser ljusets skadliga inverkan på konsten. I en fullskalemodell av en av utställningssalarna mättes det infallande dagsljuset genom lanterninen och det naturliga ljusets förhållande till den elektriska belysningen för att hitta rätt ljusnivå i salarna. Likaså gjordes tester i fullskalemodeller för att uppnå ett ideallikt inomhusklimat. Huvuddelen av konstverken kräver en jämn inomhus-temperatur på mellan 19–21°C och en konstant luftfuktighet på 50%. En avancerad klimatanläggning har därför installerats i byggnaden och fungerar så att sexgradigt kylvatten hämtas di-

rekt ur Saltsjön och pumpas in i den väldiga kylanläggningen som upptar hela 1700 kvadratmeter golvyta i museets källarvåning.

Omsorg om detaljer

För utformningen av möbler och inredning i entréhall, utställningssalar, hörsalar och filmsal har Rafael Moneo själv svarat. Men de båda museerna rymmer även svenska insatser. Inredningsarkitekten Thomas Sandell har bland annat utformat den stora museirestaurangen, som inryms i en utkragad, glasad 'veranda' på norra fasaden. Den röd-vitkalklade restaurangen, med en av Stockholms mest vidunderliga utsikter och plats för 300 personer, har fått en rak och okonstlad utformning med Sandells personliga nyfunktionalistiska idiom i möbler och armaturer.

Museets publika utrymmen och utställningssalar kännetecknas av rena, odelade ytor och en sofistikerad enkelhet. Omsorgen om byggnaden framträder tydligt i materialval och detaljering, och genomgående har nordiskt 'blonda' material som ek, björk och gotländsk kalksten använts. Punktvis tilläts raffinerade inredningsdetaljer att bryta rummets stränga geometri, som utställningssalarnas effektivt 'veckade' dörrpartier i björkpanel eller de L-formade bänkarna i ek. Överallt i byggnaden, bland annat i kalkstentrappans smäckra ledstång, de klassiska armaturerna och andra inredningsdetaljer, är det möjligt att identifiera Moneos eleganta och disciplinerade handstil. Övriga utblickar över Stockholm möter också museibesökaren på vandringen genom salarna. Den stora hallen, för tillfälliga utställningar på huvudplanet, saknar emellertid fönster för att möjliggöra en flexibel användning och underlätta för flyttbara skärmväggar.

Den omfattande kanalisationen för el, ventilation och värme har omsorgsfullt dolts i byggnaden. Stor möda har lagts ned på att avlasta väggar och tak i utställningssalarna från moderna in-

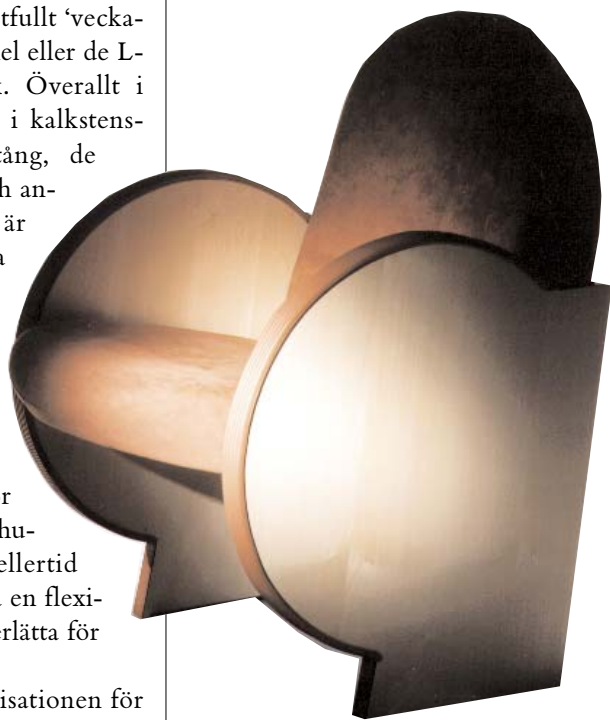
stallationer som eluttag och frånluftsdon och låta rummets rena linjer och vackra proportioner spela fritt. Det vackra överljuset från takens lanterniner och väggarnas varma gråvita gipsputs med inslag av krossad alabaster bidrar också till upplevelsen av rymd och ljus i salarna, som får en mörkare ton och tyngd genom golven i oljad ek.

Tre våningsplan

Den väldiga museibygnaden är indelad i tre våningsplan, där det övre entréplanet utgör museets huvudvåning med utställningssalar för den permanenta samlingen och den stora hallen för tillfälliga utställningar.

Här återfinns även det långa glasade galleriet med sitt golv i ek, en horisontal axel som förbinder Moderna museet med det nya Arkitekturmuseet i det gamla exercishuset.

På andra våningen, den övre av Moderna museets två souterrängvåningar, återfinns två rymliga utställningssalar för fotografi och grafik, fönsterlösa och endast försedda med artificiell belysning. I samma plan återfinns också de tre hörsalarna. Den största salen, filmsalen, rymmer 350 personer och är försedd med en avancerad audiovisuell ut-

Filmsalens biofätöljer i lekfull art deco är specialritade av Rafael Moneo, liksom många av de klassiska armaturerna.

rustning. Rafael Moneo har specialritat de klassiska biofåtöljerna i lekfullt trettiotal och den elegant veckade väggpanelen i björk.

Inredningsarkitekten Karin Nyrén har ansvarat för inredningen av kontor, publika verkstäder, personalutrymmen, forskarsalar och bibliotek i Moderna museet. De publika verkstäderna för barn har även fått rymliga lokaler med kaklade väggar, robusta bord och stolar i trä. Även ett antal forskningssalar, konserveringsateljéer och biblioteksrum är inrymda på våningsplanet, och har möblerats med klassisk skandinavisk möbelkonst av bland andra Åke Axelsson, Bruno Mathsson och Alvar Aalto.

Till det understa planet har endast museets personal tillträde och det upptas av arkiv- och administrationslokaler samt magasin och verkstäder.

En vit 'funkisvilla'

I anslutning till exercishuset ligger en ny byggnad för Arkitekturmuseet som inrymmer administrationslokaler, bibliotek och forskarsalar. Denna låga, vita 'funkisvilla' ligger något indragen i grönskan och förbinds med exercishuset genom en glasad gång. Intensivt blå fönsterkarmar och koppardetaljer bryter lekfullt mot den vita fasaden och husets rena ytor. I interiörerna är färgsättningen spanskt intensiv med inslag av svalare toner i de rymliga biblioteks- och forskarrummen med sina stora glasade fönsterpartier. För inredningen av Arkitekturmuseet har Thomas Sandell ansvarat.

Moderna museets trädgård, en omtäckt oas med Picassos skulpturgrupp *Frukost i det gröna* som medelpunkt, har bevarats i anslutning till det nya Arkitekturmuseet, och kommer även i framtiden att vara en populär oas. Entrén från Exercisplan till de båda museerna är också i princip densamma, med den viktiga skillnaden att den nya entrén till Moderna museet ligger något indragen vid sidan om exercishusets klassiska tempelgavel.

Så kan till slut portarna till den nya museibygnaden öppnas för allmänheten – äntligen, äntligen – är det nog många som säger! ■

Rebecka Millhagen

Hommage à skandinavisk modernism. Den nya administrationsbyggnaden för Arkitekturmuseet har ritats av Rafael Moneo och är förbunden med det gamla exercishuset genom en glasad gång.

Starka färger och rena, odelade ytor. Interiör från den nya byggnaden för Arkitekturmuseet.

